

**ხიზაბავრელთა მიგრაციები ქართლში
(ახალხიზა-ბეთლემი)**

**Migrations of Khizabavres in Kartli
(Akhalkhiza - Bethlehem)**

მაია ქუჩიშვილი

სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საქართველო, ახალციხე

Maia Kukchishvili

Samtskhe - Javakheti State University
Georgia, Akhalkhiza

ABSTRACT

Migration is a companion occasion in the history of Mankind because of social, political, or economic conditions. People were trying to find better living conditions and settle down. Thus, in 1907, 13 families moved from the village of Khizabavri, Aspindza Municipality to the Village of Akhalkhiza, Gori Municipality (now the Village of Bethlehem).

The population has come a severe way over the years. As the research showed, they took the name of the village Khiza and renamed the Village Akhalkhiza. The surnames are still unchanged, and we find such surnames that are still common to the inhabitants of the village Khizabavri: Murdashvili, Mugasashvili, Mamukashvili, Baliashvili, Tarkhnishvili, Sheshaberidze, Khutsishvili, Datashvili, Sadaterashvili, Baliashvili, Maziashvili, Sepiashvili, Mazmishvili, Taturashvili, Kazaishvili, Kalajishvili, Chonishvili, and others.

In the village of Akhalkhiza, we find the production of surname lines typical for the anthroponymy of Samtskhe-Javakheti. The suffixes derived from nicknames produce the suffixes -ian / -iant / -ant / -at:

For example:

Two branches of the Mamukashvilis, Kachiani (Katariani) and Kakaanti as well as two branches of the Baliashvilis, Kegoanti, and Balati.

One household of the Chonishvilis named Gochashvili, the Murdashvilis named Sadaterashvili, and the Mugasashvili family named Sheshaberidze from Vargavi. Because of this, they are still called Vargaveli.

In both Khizabavra and Akhalkhiza, there is no family without nicknames. The following nicknames are found in the village:

Firia, Polada, Ghrina, Tsutsuna, Kvlepa, Dzagria, Tiga, Bidila, Khio, Gugula, Atso, Chachkvi, Lizard, Ako, Rukha, Chupa, Jomana, Salakhana, Stuze, Tseti, Jorikona, Khinkala, Koncho, Gnozlo Memisha, Neka, Khatali, Tskheno, Gigisha, Kintora, Pirgia, Adjara ...

The following toponyms can be found in the village: Napudzari, Mchedligora, Kariani, Vake, Khodabunebi, Kalo, Gaghma Chalebi, Kvakatsa, Mokhveuli, Nabaghari, Mtsvane Eklesia, Bneleti.

Currently, about 100 households are living in the village.

We drafted our article at the period when the name of the Village Akhalkhiza was the subject of discussion. Currently, the village of Bethlehem in the Gori Municipality is mentioned in all documents or social networks.

საკვანძო სიტყვები: ხიზაბავრა, ახალხიზა, ბეთლემი, შიდა მიგრაცია, ანთროპონიმია, ტოპონიმია, მეტალურგიის წარმოება

Keywords: Khizabavra, Akhalkhiza, Bethlehem, Internal Migration, Anthroponymy, Toponymy, Metallurgy Production

მიგრაციები საზოგადოების თანმხლები მოვლენაა კაცობრიობის ისტორიაში. იგი გამოწვეულია ადამიანთა საარსებო მოთხოვნილებებით, ომებით, ეკონომიკური კრიზისით და სხვ. ადამიანები ცდილობდნენ უკეთესი საარსებო პირობების მოძიებას და დასახლებას. „ადამიანთა და ადამიანთა ჯგუფების გადაადგილება ერთი გეოგრაფიული პუნქტიდან მეორეში, ერთი გეოგრაფიული არეალიდან სხვა გეოგრაფიულ არეალში, გამოიხატება საერთაშორისო ტერმინით - მიგრაცია“ (თოფჩიშვილი 2015: 9).

„ჯავახეთის ქართული მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი აღმოსავლეთ საქართველოში (მირითადად, შიდა ქართლში, აგრეთვე ქვემო ქართლსა და კახეთში) არის მიგრირებული. ეს მიგრაცია ინტენსიური იყო XVII-XVIII და XIX საუკუნის დასაწყისში. ჯავახეთიდან გადმოსახლებულებისადმი დიდ ინტერესს იჩენდნენ ქართლელი ფეოდალები, რადგან შეთხელებული მათი სამფლობელოები შევსებას საჭიროებდნენ. მიგრაციის ამ მიმართულებას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა აღმოსავლეთ საქართველოში წახდენილი დემოგრაფიული სიტუაციის გასაუმჯობესებლად. ჯავახეთიდან გადასახლებით კი ჯავახეთში ეთნოდემოგრაფიული ვითარება უარესდებოდა...“ (თოფჩიშვილი 2015: 282).

გორის მუნიციპალიტეტის სოფელი ახალხიზა მიგრირებული ჯავახეთიდან დასახლებული. სოფელი მდებარეობს აღმოსავლეთ საქართველოში, გორის მუნიციპალიტეტში (სკრის თემი), შიდა ქართლის

ვაკეზე, მდინარე მტკვრის მარჯვენა ნაპირზე. ზღვის დონიდან 630 მეტრზე, გორიდან 7 კილომეტრის დაშორებით. 2014 წლის საყოველთაო აღწერის მონაცემებით, სოფელში ცხოვრობს 385 ადამიანი.

როგორც მოპოვებული მასალიდან ირკვევა, სოფელი ახალხიზა სამცხე-ჯავახეთიდან, ასპინძის მუნიციპალიტეტის სოფელ ხიზაბავრიდან წასულმა მოსახლეობამ დააარსა. 1907 წელს ამ ადგილზე 13 ოჯახი დასახლდა. 1910 წლისთვის 25 ოჯახამდე გაიზარდა. ახალმოსახლეებს სოფლისთვის ბეთლემის დარქმევა უნდოდათ, თუმცა კომუნისტური რეჟიმის პერიოდში ამ სახელის გამოყენება აუკრძალეს, ამიტომ სოფელს ახალხიზა დაარქვეს.

სათავადაზნაურო ბანკში დაგირავებული მიწა პადრე დომინიკე პაწაძე-მულაშაშვილს შეუსყიდია ოქროს ფულზე, გორიდან 67 კმ. შიმდებარე სკრელი თავადის - შალიკაშვილის მამული, რომელიც საადგილმამულო ბანკში (ილიას ბანკში) იყო დაგირავებული. იყიდეს სახნავ-სათესი, მდინარის ნაწილი და ტყე სათიბით. 1910 წლიდან 25 ოჯახამდე გაიზარდა მოსახლეობა.

1911 წელს მას მეფის რუსეთის დაქირავებული ყაჩაღები სახლში შეუვარდნენ და ხანჯლით გამოასალმეს სიცოცხლეს. ჟანდარმერიამ ყაჩაღებს მიაგნო, პადრე კი გორის „ფრანგების ეკლესიაში“ დაკრძალეს. ეს ეკლესია ამჟამად ღვთისმშობლის მიძინების სახელობისაა და გორის ეპარქიის მთავარი ტაძარია.

ახალხიზაში დღესაც ცხოვრობენ დომინიკე პაწაძე-მულაშაშვილისა და იმ ოჯახების შთამომავლები, რომლებიც XX საუკუნის დასაწყისში სამცხე-ჯავახეთიდან ოსმალეთის იმპერიის წნეხს გაექცნენ. დომინიკეს ცოლ-შვილი არ დარჩა, თუმცა ამჟამად სოფელში მისი ძმის შთამომავლები ცხოვრობენ, რომლებიც მულაშაშვილებად იწოდებიან (ცხედებით მუგასაშვილებსაც).

ისტორიული წყაროების მიხედვით, დომინიკე მულაშაშვილის წინაპრები პაწაძეების გვარს ატარებდნენ და ცხოვრობდნენ ახალციხეში, რაბათის მიდამოებში. XVII საუკუნეში, თურქეთის მხრიდან დევნის გამო, სოფელ ხიზაბავრაში დამკვიდრდნენ. გადარჩენის მიზნით გვართან ერთად სარწმუნოებაც გამოიცვალეს და კათოლიკობა მიიღეს.

სოფლის ეტიმოლოგიას ასპინძის მუნიციპალიტეტის სოფელ ხიზაბავრამდე მივყავართ. იგი უძველესი და მდიდარი წარსულის მქონე სოფელია სამხრეთ საქართველოში. მოძიებული არქეოლოგიური მასალებით, სოფლის ხანდაზმულობა განისაზღვრება ენეოლით-ადრე ბრინჯაოს ხანით (ძვ. წ. აღ-ის V-IV ათასწლეულებით). სოფლის სახელწოდება, ლეგენდის მიხედვით, მიღებულია ორი სოფლის სახელის – ხიზისა და ბავრის შეერთებით. დღეისათვის ხიზა ნასოფლარია, ხოლო სოფელი უშუალოდ ბავრის ტერიტორიაზეა გაშენებული.

აღსანიშნავია ისიც, რომ საუკუნეების მანძილზე მტერთა დაუსრულებელი შემოსევების გამო ადგილი ჰქონდა სამხრეთ

საქართველოდან ადგილობრივი მოსახლეობის მიგრაციას. ეს პროცესი სოფელ ხიზაბავრასაც შეეხო. ხიზაბავრის მოსახლეობის ბაზაზე საქართველოში რამდენიმე სოფელი აღდგა და დაფუძნდა. კერძოდ: ხიზა, ახალხიზა, ნინიგორი, ნაწრეტი, სანავარდო, მთისძირი, ბაღდადი და ა.შ.

ამჟამინდელი მდგომარეობით, საქართველოს ყველა ქალაქსა და მრავალ სოფელში ცხოვრობს ათობით ხიზაბავრელი. მიგრირებულმა ხიზაბავრელებმა თან წაიღეს ტოპონიმების სახელებიც, როგორც ხშირ შემთხვევაში ხდებოდა. ახალხიზის შემთხვევაში დაურთეს ზედსართავი სიტყვა „ახალი“ და ფორმირებაც შესაბამისად მოხდა. ახალი ხიზა/ახალხიზა. შდრ.: ახალგორი, ახალშენი, ახალდაბა, ახალციხე, ახალქალაქი და სხვ.

ახალხიზაში ძირითადად იგივე გვარები ცხოვრობენ, ვინც მეოცე საუკუნის დასაწყისში ჩამოსახლდნენ ხიზაბავრიდან.

ახალხიზაში ჩამოსახლებულ ოჯახებს შორის არიან შემდეგი გვარები: მურადაშვილი, მუგასაშვილი, მამუკაშვილი, ბალიაშვილი, თარხნიშვილი, შეშაბერიძე, ხუციშვილი, დათაშვილი, სადათერაშვილი, ბალიაშვილი, მაზიაშვილი, სეფიაშვილი, მაზმიშვილი, ტატურაშვილი, ყაზაიშვილი, კალაიჯიშვილი, ჭონიშვილი.

სოფელ ახალხიზაში ვხვდებით სამცხურ-ჯავახური ანთროპონიმიკისთვის დამახასიათებელ მეტგვართა/შტოგვართა წარმოებას. მეტსახელებიდან მიღებულ მეტგვარებს აწარმოებს -იან/-იანთ/-ანთ/-ათ სუფიქსები:

მაგალითად:

მამუკაშვილების ორი შტო: ყაჭიანი (კატარიანთი) და კაკაანთი, ასევე ბალიაშვილების ორი შტო: კელოანთი და ბალათი.

ჭონიშვილების ერთმა კომლმა დაისიდა გოჩაშვილი, მურადაშვილებმა - სადათერაშვილი, ხოლო მუგასაშვილის ოჯახმა - შეშაბერიძე ვარგავიდან. ამის გამო ვარგაველებს ემახიან დღესაც.

როგორც ჩვენი ინფორმატორი ნონა პაპიძე ამბობს, ოჯახი არ არსებობს მეტსახელების გარეშე. საილუსტრაციოდ გვინდა წარმოვადგინოთ რამდენიმე მათგანი, რათა მკითხველს საშუალება მიეცეს წარმოადგენა შეიქმნას მათ შესახებ. სოფელში გვხვდება შემდეგი მეტსახელები:

ფირია, ფოლადა, ღრინა, წუწუნა, ყვლეპა, მაგრია, ტილა, ბიდილა, ხიო, გუგულა, აცო, ჩაჩქვი, ხვლიკი, აქო, რუხა, ჭუპა, ჯომანა, სალახანა, ფუძე, ცეტი, ჯორიკონა, ხინკალა, გნოცო, ტრალა, კოჭლო, მემიშა, ნეკა, ხათალი, ცხენო, გიგიშა, ყინტორა, პირღია, აჭარა...

სოფელში გვხვდება შემდეგი ტოპონიმები: ნაფუძარი, მჭედლიგორა, ქარიანი, ვაკე, ხოდაბუნები, კალო, გაღმა ჭალები, ქვაკაცა, მოხვეული, ნაბადარი, მწვანე ეკლესია, ბნელეთი.

ინფორმატორები ამბობენ, რომ სოფელში ყველა ოჯახმა მძიმე პერიოდი გამოიარა. სოფელში ხშირად აწყდებოდნენ დაღუპულ ახალგაზრდებს, რომლებიც ოსმალეთის იმპერიის მოლაშქრეების

მსხვერპლნი ხდებოდნენ. გარდა ამისა, ისინი აწამებდნენ და იტაცებდნენ ქალებს.

ინფორმატორ ანა ავანაშვილის თქმით, რომელიც მურადაშვილების ოჯახის რძალია, მისი მეუღლის ბებიას ქამალს ეძახდნენ მეტსახელად იმიტომ, რომ ქამალ ფაშას მოსწონებია, უნდოდა მისი მოტაცება. ქალს ერთ-ერთი თურქი ჯარისკაცი მოუკლავს და შემდეგ იმ ჯარისკაცის სამოსით დადიოდა, რომ არავის ეცნო. მოულოდნელად გაიგო, რომ ფაშას ხალხს ქართველი ახალგაზრდა ბიჭები უნდა დაეპატიმრებინათ და წაეყვანათ, არავინ იცის, მოსაკლავად თუ რა მიზნით, მაგრამ ამ ქალმა ეს ამბავი ყველას გააგებინა, მათ შორის თავის შეყვარებულს, ანუ მისი ქმრის პაპას. ეს 14 ახალგაზრდა ტყეში გაიქცა და ორი კვირის განმავლობაში მთებს აფარებდნენ თავს. როცა ისინი ქამალთან და სხვა ბიჭებთან ერთად ტყეში გაიქცნენ, გზაზე ახალგაზრდა გოგონა ნახეს, თითქმის მომაკვდავი იყო წამებისგან, ზურგით ატარეს და გადაარჩინეს. ქამალი ცომს ნაჭერში ზელდა, აბრტყელებდა ქვაზე და მზეზე აცხობდა. წარმოიდგინეთ მზეზე გამომცხვარი პური, ცეცხლსაც კი არ ანთებდნენო, რომ არავის შეემჩნიათ მათი არსებობა. შემდეგ უკვე როცა მიწყნარდა სიტუაცია, წამოვიდნენ აქეთ (ანა ავანაშვილი, ინგლისური ენის მასწავლებელი).

თავდაპირველად ახალხიზას ტერიტორიაზე ჩამოსახლებულ მესხებს ადგილობრივები კარგად არ დახვედრიან, მუდამ დაპირისპირება ჰქონდათ. მეფის რუსეთის დროს რევოლუციონერები სოფლიდან მათ გარეკვას ცდილობდნენ. საბა ჭონიშვილი, რომელიც ერთ-ერთი იმ გვარის შთამომავალია, რომელიც ამ სოფელში ჩამოსახლდა და დამკვიდრდა, წერს, რომ გორის მაზრიდან ზარბაზნებითაც კი მიადგნენ სოფელს გასანადგურებლად: „მამაჩემი 11 წლის იყო, როცა დომინიკე მოკლეს. მისი მოსწავლე იყო. სახლში რომ ყაჩაღები შეუცვივდნენ, ეს პატარა ბიჭი ტახტის ქვეშ შეძვრა. საერთოდ, ძალიან დიდი დაპირისპირება მოჰყვა. გარშემო სოფლებში ფიქრობდნენ, რომ მათ მიწებს ვიტაცებდით, მაგრამ თანხა გადახდილი იყო, სახლები აშენებული და ყველანი ნაკვეთებშიც მუშაობდნენ. ერთხელ ზარბაზნებით რომ მოადგნენ სოფელს, დაინახეს, რომ ქალები ბალებს იყვნიენ მოდებულები. აბა, ამათ როგორ უნდა ვესროლოთო და ისევ უკან გაბრუნდნენ. მიუხედავად ამისა, პადრე პაწაძე მაინც შეიწირეს” - ჰყვება საბა ჭონიშვილი. მან ის ადგილი გვაჩვენა, სადაც პირველი სახლები ააშენეს. ეს ადგილი სასაფლაოებთან ახლოსაა. 1921 წლის მიწისძვრის დროს ძველი სახლები, რომლებიც უხარისხოდ იყო აშენებული, დაინგრა. შემდეგ ოდნავ ქვემოთ, ამჟამინდელი სოფლის ადგილას ჩავიდა მოსახლეობა (<https://www.qartli.ge/ge/akhali-ambebi/article/7284-bethlemigorisraionshidominikemughashashvilisdaarsebulisofeli>).

სოფლის ტერიტორიაზე სკოლა ააშენეს, საბავშვო ბაღიც და ეკლესიაც. სოფელი ძირითადად მენშევიკური მთავრობის პერიოდში გაშენდა. საბა ჭონიშვილი ამბობს, რომ სწორედ მენშევიკების პროექტითაა გაშლილი

სოფელი. „შეხედეთ სხვა სოფლებს, როგორაა გაშენებული. კომუნისტები გაიყვანდნენ ერთ ცენტრალურ გზას და მთელი სოფელი ამ გზაზეა მიბმული. ჩვენთან ასე არაა. ჩვენთან ყველა სახლს თავისი გზა აქვს. უნიკალური პროექტი გააკეთეს მენშევიკებმა,“ - აცხადებს საბა ჭონიშვილი. ბოლშევიკების მოსვლის შემდეგ ეკლესია დაანგრეს, საკლესიო ნივთები გადაყარეს.

ამჟამად სოფელში დაახლოებით 100 კომლი ცხოვრობს. ნაწილი მართლმადიდებლური წესით ინათლება, მოსახლეობის დაახლოებით 2-3% კვლავ კათოლიკურ წესს მისდევს, ძირითადად ასაკიანი ხალხი.

ფილოლოგი, ახალხიზის სკოლის პედაგოგი ნონა პაპიძე რამდენიმე წელია სოფლის ისტორიის შესახებ მასალებს იკვლევს, მოსწავლეებთან ერთად ატარებს ღონისძიებებს სოფლის შესახებ. მისი თანადგომით მოვიძიეთ მნიშვნელოვანი ინფორმაცია, რომელიც ამ სტატიის მომზადებისას გამოვიყენეთ. თვითონაც ხიზაბავრაში მოქმედი (1919-1920 წლებში ჩამოყალიბებული) „განწირულთა ათასეულის“ ერთ-ერთი მეთაურის - ეფრემ ველიჯანაშვილის შთამომავალთა რძალია. იგი ამბობს: „დღეს ზღვარი კათოლიკეებსა და მართლმადიდებლებს შორის თითქმის წაშლილია. თუკი ადრე, მაგალითად, იყო უარყოფითი დამოკიდებულება, ძირითადად მეზობელ სოფლებში, ფაქტობრივად აღარ არსებობს. გამრავლდნენ ოჯახები. ბევრ ოჯახს რძალი მართლმადიდებელი ჰყავს. ცნობიერებაც შეცვლილია. ვინც დარჩა ტრადიციულ, კათოლიკურ რწმენაში, მათაც საკუთარი ეკლესია აქვთ. ჰყავთ თავიანთი პადრე და ლოცულობენ სხვადასხვა დღესასწაულების დროს“.

გასულ წელს მდგომარეობა შეიცვალა და 2019 წლის 11 მარტს სოფელმა მიიღო სახელწოდება ბეთლემი. სოფელ ახალხიზისთვის სახელწოდების შეცვლის შესახებ გადაწყვეტილება გორის მუნიციპალიტეტმა 2019 წლის 11 მარტს მიიღო (<https://gori.gov.ge/gancxadebebi/514-sofel-axalxizas-betlemi-etsoda.html>).

შენიშვნის სახით უნდა აღინიშნოს, რომ სწორედ ამ პერიოდში მუშავდებოდა ჩვენი სტატია, როდესაც მიმდინარეობდა მსჯელობა სოფლის სახელწოდების შეცვლის თაობაზე. ამჟამად ყველა დოკუმენტაციასა თუ სოციალურ ქსელში ფიქსირდება გორის მუნიციპალიტეტის სოფელი ბეთლემი.

დამოწმებული ლიტერატურა და წყაროები

თოფჩიშვილი 2015: თოფჩიშვილი რ., ხალხთა მიგრაციები. თბილისი, 2015.
<https://www.qartli.ge/ge/akhali-ambebi/article/7284-bethlemigorisraionshidomini-kemughashashvilisdaarsebulisofeli> (20.08.2019).
<https://gori.gov.ge/gancxadebebi/514-sofel-axalxizas-betlemi-etsoda.html> (20.08.2019).
<https://www.qartli.ge/ge/akhali-ambebi/article/7284> (20.08.2019).

ინფორმატორები:

ნინო პაპიძე, ფილოლოგი, ქართული ენისა და ლიტერატურის
მასწავლებელი, სოფელ ბეთლემის მკვიდრი.
ანა ავანაშვილი, ინგლისური ენის მასწავლებელი, სოფელ ბეთლემის
მკვიდრი
საბა ჭონიშვილი, სოფელ ბეთლემის მკვიდრი.